

Dubrovačka svakodnevnica u farsama Nikole Nalješkovića

Ugrin, Sanja

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:588521>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

Filozofski fakultet

Odsjek za kroatistiku

SANJA UGRIN

**DUBROVAČKA SVAKODNEVICA
U FARSAMA NIKOLE NALJEŠKOVIĆA**

ZAVRŠNI RAD

PULA, 2017.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI

Filozofski fakultet

Odsjek za kroatistiku

SANJA UGRIN

**DUBROVAČKA SVAKODNEVICA U FARSAMA NIKOLE
NALJEŠKOVIĆA**

Završni rad

JMBAG: 0303047871, redoviti student

Studijski smjer: Hrvatski jezik i književnost

Predmet: Hrvatska renesansna književnost

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Kroatistika

Mentorica: Prof. dr. sc. Valnea Delbianco

Pula, rujan, 2017. godine

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, Sanja Ugrin, studentica na Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Puli ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija.

Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi ili u radu namijenjenu nekom drugom predmetu na Odsjeku za kroatistiku, odnosno na Filozofskom fakultetu u Puli.

Student

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Sanja Ugrin, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Dubrovačka svakodnevica u farsama Nikole Nalješkovića koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Nikola Nalješković – autor u sjeni.....	2
3. Značaj Nalješkovićevih farsi.....	3
4. Nalješkovićev renesansni Dubrovnik.....	5
5. <i>Komedija peta</i> i <i>Komedija šesta</i>	7
6. Dubrovačka galerija likova.....	8
7. Bračni život vlastele.....	9
8. Sluškinje- Na dnu društvene hijerarhije.....	10
9. Položaj žena.....	16
10. Zle žene.....	17
11. Noćni život Dubrovnika.....	18
12. Odnos prema Crkvi.....	19
13. Zakonodavstvo i „stup srama“.....	20
14. Motiv hrane.....	21
15. Jezik staroga Dubrovnika.....	22
16. Zaključak.....	25
17. Sažetak.....	27
18. Summary.....	28
19. Literatura.....	29

1. Uvod

Renesansa je razdoblje u kojem je književnost u odnosu na srednji vijek napravila odmak i ostvarila snažan odjek diljem Europe. Slavica Stojan zaključuje kako se renesansa začela u bolu usred epidemija, gladi i ratova, u pometnji koju je izazvala crna kuga.¹ Renesansnu književnost obilježilo je dramsko stvaralaštvo i razvoj kazališta. Osim što je talijanska komediografija bila značajna za cjelokupnu renesansu, ona je u više segmenata bila uzor hrvatskoj, pa i dubrovačkoj književnosti. Najproširenije hrvatske renesansne dramske vrste su komedije, pastirske igre i tragedije. Pojedine je žanrove i osobine renesansna književnost od ranije preuzela, tako je i žanr farse preuzet iz srednjeg vijeka. Međutim, u renesansi se pojavljuju novi žanrovi, nove značajke i stvaraju se slavna i značajna svjetska djela na dubrovačkom području. Koliko je Dubrovnik i njegova svakodnevica bio izvor mnoštva književnih tema i kazališnih predstava, dokazuju i riječi Wilhelma Creizenacha: „Ni u jednom talijanskom gradu nećemo naći u komedija takvo mnoštvo lokalnih aluzija kao u dubrovačkih komedija“.² Dubrovački su autori često koristili motiv grada Dubrovnika i prikazivali njegovu svakodnevicu. Jedan od njih je Nikola Nalješković čiji je dramski opus značajan za hrvatsku renesansnu književnost. Za njegov teatar osobito zanimljivo je predstavljanje dotada nepoznate, mračne strane „zlatnog Dubrovnika“, skidanje vela tajni s dubrovačkih obitelji. Iz toga razloga u ovome završnome radu bavit ćemo se njegovim farsama u kojima su prikazani tipični likovi i njihovi međusobni odnosi.

¹ Stojan, Slavica: „Izazov dubrovačke svakodnevice Nalinoj fortuni“, u: Dukić, Davor (ur.): *Pučka krv, plemstvo duha: zbornik radova o Nikoli Nalješkoviću*, Disput, Zagreb, 2005., 59.

² Frndić, Nasko: „Prizori iz obiteljskog života u Nalješkovićevim komedijama“, u: *Dani Hvarškoga kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 14, No. 1, travanj 1988. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=152419; Pogledano 26. srpnja 2017.

2. Nikola Nalješković – autor u sjeni

Nikola Nalješković (Nale), renesansni je pjesnik i komediograf, a u zrelijoj dobi matematičar i astronom. Rođen je u Dubrovniku gdje je završio gramatičku i humanističku školu. Potiče iz trgovačke pučke obitelji. Zbog propasti u trgovini okrenuo se mnogim drugim poslovima i posvetio se književnosti. Radio je u Računskom uredu Republike, kao kancelar, bilježnik, mjernik te pisar u žitnici.³ Rano je izgubio roditelje te se kao najstariji sin brinuo za tri sestre. Također su ga obilježile propale zaruke sa Lukrecijom Zuzerić, koja ga je nakon njegove financijske propasti i potrošenoga miraza napustila i otišla u samostan. Neko je vrijeme boravio i u Veneciji, gdje je otišao nakon dugova, a neko je vrijeme kao dužnik 1538. godine proveo i u zatvoru. Kasnije, 1554. godine oženio se svojom sestričnom i udovicom Nikom Nalješković. Nisu imali potomstva. Sam je sebe opisao kao mirnoga, skromnog čovjeka niskoga staleža zbog čega je i volio pisati o svakodnevnome životu. Umro je u Dubrovniku 1587. godine. Drugi su mu pjesnici sa štovanjem pisali pohvalnice, smatran je velikim pjesničkim učiteljem.⁴

Za njegova života nije mu objavljen nijedan književni tekst. Njegovo stvaralaštvo sadržava širok opus raznolikih žanrova. Pisao je poslanice, nadgrobnice, petrarkističku ljubavnu poeziju, pobožne i šaljive (pokladne) pjesme te maskerate.⁵

Osim toga, stvorio je i dramski opus koji se sastoji od sedam „komedija“. Iako im je autor nadjenao ime „komedije“, sve drame žanrovski ne pripadaju toj vrsti, već se radi o kolokvijalnom imenovanju prema sličnim karakteristikama koje se podudaraju sa definicijom komedije. Među njima su četiri pastirske igre, dvije farse i jedna eruditna komedija u kojoj se također mogu primijetiti farsični elementi.⁶ Osobito važne za Nalješkovićevo stvaranje i njegovo prikazivanje dubrovačke svakodnevice su farse.⁷ Tome žanru pripadaju *Komedija peta* i *Komedija šesta*. Farse nisu točno

³ Kapetanović, Amir: „Nikola, Nalješković“, u: *Enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, <http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42856>; Pogledano 7. kolovoza 2017.

⁴ Bogišić, Rafo: *Pet stoljeća hrvatske književnosti: Nalješković, Benetović, Palmotić - Djela*, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965., 7.

⁵ Bogišić, Rafo: *Književne rasprave i eseji*, Čakavski sabor, Split, 1979., 35.

⁶ Mrdeža Antonina, Divna: „Scenski kontekst 'komedija' Nikole Nalješkovića“, *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol. 1, No. 1., siječanj 2006.

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=26360; Pogledano 25. srpnja 2017.

⁷ „franc. la farse=nadjev; srednjovjekovna komediografska vrsta snažnih naturalističkih naglasaka, nastala kao umetak (nadjev) u stankama crkvenih prikazanja; kasnije samostalni žanr koji karakterizira tematika iz suvremenoga građanskog života i mali broj osoba (3-6)“, u: Batušić, Nikola: *Uvod u teatrologiju*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1991., 331.

datirane, no spominje se godina praizvedbe *Komedije pete*, 1541./1542. na piru Mara Klaričića, a datirao ju je davno Miroslav Pantić.⁸

Nalješković je predvodnik druge dubrovačke pjesničke generacije, stvarao je između dva hrvatska velikana, Mavra Vetranovića i Marina Držića. Zbog toga ga Marin Franičević naziva „pjesnikom u sjeni“: „Jer roditi se u Dubrovniku na početku 16. stoljeća i naći se između Vetranovića i izuzetno nadarenog Marina Držića, koji će ga uskoro u svemu nadmašiti, i pisanjem stihova steći priznanja i pohvale kakve je među svojim suvremenicima stekao Nalješković nije bilo lako“.⁹ Kritika ga je ocijenila važnim prethodnikom Marina Držića, jer se uz talijansku komediografiju, Nalješkovićovo prikazivanje životnih situacija iz Dubrovnika može smatrati njegovim početnim uzorom i poticajem u stvaranju slavnoga korpusa komedija o dubrovačkoj svakodnevi.

3. Značaj Nalješkovićevih farsi

Kada se raspravlja o Nalješkovićevim farsama razmišlja se o sljedećem: „Je li Nalješković želio pisati farse, pa je ispod njegova pera izašlo nešto što na farsu podsjeća, ali prava farsa ipak nije; drugo, je li Nalješković naprosto želio napisati dramski tekst, a ovaj je, i protiv njegove volje, ispao sličan farsu.“¹⁰ Smatra se kako je svoje farse stvorio na temelju naslijeđenog modela, no također da je uspio u njih unijeti svoju osobnost. Elementi farse su suvremeni život, prepoznavanje života u drami, živopisni likovi, svakodnevnice situacije itd. Radnja je jednosmjerna bez zaokreta. Farse prikazuju nisku sferu života. Karakteriziraju ih grube geste i vjerno prikazana verbalnost. Obrađuju se motivi hrane, obiteljskih intriga, nevjere, klasnih razlika, veze između morala i nemorala itd. Ne traži se predznanje publike da bi se radnja razumjela i u njoj uživalo. Farse su bile prilagođene i neobrazovanim i nenačitanim ženama.¹¹

U odnosu na talijanske uzore Plauta i Terencija odmah je u premještanju središta radnje s trga u dom dubrovačke obitelji. „Nalješković je realist koji je imao izražen dar

⁸ Franičević, Marin: *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1983., 187.

⁹ Isto., 428.

¹⁰ Pavličić, Pavao: „Farsine farse farsa“ u: *Petnaest riječi: rasprave o hrvatskoj književnosti*, Hrvatska sveučilišna naklada, 2011., 62.

¹¹ Isto., 62-64.

za opažanje, međutim nije znao odabrati što je lijepo već je cjelokupnu sliku precrtao u farse.¹² Dapače, bez lažne pristojnosti naglašava senzualnost ne zamarajući se obiteljskim normama u ono vrijeme. Cilj je upravo ocrtavanje najniže urbane svakodnevice. U Nalješkovićevim se farsama, kako primjećuje Rafo Bogišić, može prepoznati dubrovnička ironija, osobito u gospodarevu stavu „s visoka“ prema sluškinjama. Nalješković dokazuje i svoju domoljubnost, ljubav prema rodnom kraju, upravo time što piše o svome gradu Dubrovniku, njegovim građanima i pokazuje veliko štovanje prema svome podrijetlu i vrijednosti samoga Grada.¹³ Također kako zaključuje Leo Rafolt, zanimljivo je pomirenje ludičkog i političkog. Ludički je sav sadržaj koji prikazuje svakodnevicu, tipične likove i situacije, zanimljive zaplete i rijetke rasplete.¹⁴ Cilj njegovih farsi također je, možda i najvažniji, smijeh, odnosno zabaviti čitatelja/gledatelja. Najčešće se smijeh izaziva verbalnim putem, osobito govorima niže klase. Komičan efekt postignut je i nizom ironičnih, farsičnih, lakrdijaških, apsurdnih elemenata te ciničnim i satiričnim situacijama.¹⁵ Farsama se željelo slikovito prikazati svakodnevne situacije i dati profil određenih osoba ovisno kojem društvenom sloju pripadaju. Tako se mnogo gledatelja moglo prepoznati u nekim od situacija što je izazvalo njihov podsmijeh. Uspio je u namjeri da spoji duhovito i kritičko, što je postalo veoma prepoznatljivo u njegovim farsama. Cjeloviti prikaz svakodnevnoga života upravo je izraz kritičkoga realizma. To potvrđuje otkrivanje crnih mrlja, odnosno tajni dubrovačkoga života.¹⁶

4. Nalješkovićev renesansni Dubrovnik

Nalješković Dubrovnik promatra specifičnim pogledom. Njemu je on kao Grad osobito vrijedan te ga kao motiv često i značajno koristi. Kritički je prikazan javni i

¹² Bogišić, Rafo: *Pet stoljeća hrvatske književnosti: Nalješković, Benetović, Palmotić - Djela*, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965., 8.

¹³ Bogišić, Rafo: „Nikola Nalješković u hrvatskoj renesansnoj književnosti“, u: Dukić, Davor (ur.): *Pučka krv, plemstvo duha: zbornik radova o Nikoli Nalješkoviću*, Disput, Zagreb, 2005., 24.

¹⁴ Rafolt, Leo: „Ludičko i političko u 'komedijama' Nikole Nalješkovića“, u: Dukić, Davor (ur.): *Pučka krv, plemstvo duha: zbornik radova o Nikoli Nalješkoviću*, Disput, Zagreb, 2005., 210-212.

¹⁵ Nasko Frndić: „Prizori iz obiteljskog života u Nalješkovićevim komedijama“, u: *Dani Hvarske kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 14, No. 1, travanj 1988.

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=152419; Pogledano 26. srpnja 2017.

¹⁶ Novak, Slobodan Prosperov: *Teatar u Dubrovniku prije Marina Držića*, Čakavski sabor, Split, 1997., 119-120.

društveni život Dubrovnika. Pisac hvali „dubravu mira, pravde i sklada“ ali i prikazuje kako se svakog gleda kroz porijeklo, bogatstvo, status, obiteljske veze itd.¹⁷

Franjo Švelec zaključuje da je u *Komediji petoj* pred gledateljima prisutan „gotovo čitav Dubrovnik: najprije gospodarev dom gdje se čitava igra izvodi, a onda Placa s 'karom', pa dubrovačko zaleđe, potom crkva u kojoj žene istiha raspredaju o određenoj aktivnosti svojih muževa; gospodar priziva i najintimnije prostore u dubrovačkim domovima – njihove bračne postelje, te najzadi opet Placa kojom bazaju dubrovački plemići i građani dobacujući jedni drugima peckave primjedbe“.¹⁸ Placa je glavna ulica u kojoj se odvijaju svakodnevni dubrovački poslovi kao što je ugovaranje poslova, prebrojavanje novca, plaćanje dugova, svađe, tuče itd. Vladike onamo odlaze na jutarnju i večernju misu/molitvu. Narod se tamo susreće i posluje.¹⁹ Za Dubrovnik je važan i glavni trg na kojem stoji stup srama (Orlandov stup). Kod Orlandova stupa osim čestih trgovačkih poslova, odvija se javno kažnjavanje i osramoćenje okrivljenika.²⁰

Prikazana je tragikomična slika obitelji i obiteljskog odnosa. Može se reći kako autor daje odraz običaja koje kroje sudbinu Dubrovčana.²¹ U farsama je obradio motiv nevjernoga muža. Prema Marinu Franičeviću, „Nalješković je u farsi otkrio mogućnost govorenja o nekim naličjima dubrovačkoga života i on je govorio na svoj način kritizirajući male 'svakodnevne' grijehe i prikazivao ljude ne izdvajajući bolje od gorih i ne razlikujući u tom pogledu slugu od gospodara“.²² Autor želi objektivno prikazati položaj, vrline, mane, grijehe i međusoban odnos građana Dubrovnika. Obilježava ga realan objektivni pogled na život oko sebe bez ikakve iluzije o idili obiteljskog i građanskog života. U dubrovačkoj svakodnevici može se prepoznati ogovaranje susjeda, varanje, potkradanje, izrugivanje, međusobno vrijeđanje i dr. U starome Dubrovniku vladalo je mišljenje kako se obiteljski problemi ne trebaju širiti u javnost već se treba štititi od društvene sramote. Međutim, teško su se skrivali

¹⁷ Janeković Römer, Zdenka: „Pučka krv i plemstvo duha“, u: Dukić, Davor (ur.): *Pučka krv, plemstvo duha: zbornik radova o Nikoli Nalješkoviću*, Disput, Zagreb, 2005., 45.

¹⁸ Švelec, Franjo: „Farse Nikola Nalješkovića“ u: *Iz naše književne prošlosti (studije iz starije hrvatske književnosti)*, Književni krug, Split, 1990. 135-136.

¹⁹ Stojan, Slavica, *Vjerenice i nevjernice*, Zagreb-Dubrovnik: Prometej – Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003., 12.

²⁰ Stojan, Slavica: „Izazov dubrovačke svakodnevici Nalinoj fortuni“, u: Dukić, Davor (ur.): *Pučka krv, plemstvo duha: zbornik radova o Nikoli Nalješkoviću*, Disput, Zagreb, 2005., 60.

²¹ Römer, Zdenka Janeković: „Pučka krv i plemstvo duha“, u: Dukić, Davor (ur.): *Pučka krv, plemstvo duha: zbornik radova o Nikoli Nalješkoviću*, Disput, Zagreb, 2005., 48.

²² Franičević, Marin: *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1983., 434.

skandali od znatiželjnih susjeda i pučanstva. Ipak, koliko god se toga činilo nemoralnim, u farsama je vidljivo je kako mnogo šokantnih pojava bilo i prihvaćeno.²³ To pokazuje i opravdavanje gospodara u prvom činu *Komedije šeste*:

*Da t' nije za to har;/ djevojkam toj svaki čini sad gospodar/ Dokli si daj taka, nemoj mi ti braniti/ što ja znam, er paka moglo bi drugo bit.*²⁴

Branko Vodnik u *Povijesti hrvatske književnosti* ističe kako je Nalješković grubo prikazao obiteljski i građanski život jednostavnom kompozicijom i nedorečenim završetkom. Pod nedorečenim završetkom misli se kako sukob u obitelji ostaje uglavnom bez razrješenja.²⁵ Završetak donosi povratak u kolotečinu i sprječava rasplet drame, bez napetosti i neizvjesnosti. Na kraj utječu vanjske okolnosti (poziv na večeru, večera), odnosno sve ostaje, bez većih promjena.

²³ Frndić, Nasko: „Prizori iz obiteljskog života u Nalješkovićevim komedijama“, u: *Dani Hvarškoga kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 14, No. 1, travanj 1988.

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=152419; Pogledano 26. srpnja 2017.

²⁴ Bogišić, Rafo: *Pet stoljeća hrvatske književnosti: Nalješković, Benetović, Palmotić - Djela*, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965., 81.

²⁵ Frndić, Nasko: „Prizori iz obiteljskog života u Nalješkovićevim komedijama“, u: *Dani Hvarškoga kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 14, No. 1, travanj 1988. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=152419; Pogledano 26. srpnja 2017.

5. Komedija peta i Komedija šesta

Komedija peta

U *Komediji petoj* sve se vrti oko motiva odnosa gospodara i slugu. Nakon prologa u kojem se ukratko najavljuje radnja, farsa započinje dijalogom sluškinja Maruše i Milice. Govore o Petruši koja je na stupu srama zbog puštanja muškarca u kuću i tu se može primijetiti njihov strah od toga da budu kažnjene. Milica recitira narodnu pjesmu. Također se doznaju njihove navike i sklonost krađi hrane. Zatim se pojavljuje Gospođa koja im drži prodike i svađa se s njima oko neke razbijene plitice, a optužuje ih i da su ljubavnice njenog muža. Jedne drugima prijete otkazom te se prikazuje drskost služavki zato što ih podržava Gospodar, kojem je jedna od njih ljubavnica. Milica plače u trenutku kada dolazi Gospodar, a on je pred gospođom istovremeno grdi i tješi što gospođu čini očajnom. Zbog toga slijedi bračna svađa i njihovo nadmetanje. Farsa se privodi kraju dolaskom sluškinje Vesele iz susjedove kuće koja ih poziva na večeru. Sve se završava Marušinim monologom u kojem otkriva namjeru da ponovo pokrade gospodara te kako će sluškinjama biti bolje nego gospodarima na gozbi.

Komedija šesta

U komediji šestoj stvari su dramatičnije. Ponovo su protagonisti gospodar, gospodarica i sluškinje, no u ovoj je farsi gospodar tri žene – sluškinju, babu (dojilju) i tovjarnaricu – učinio trudnima. Radnja se temelji na nastojanjima da se trudnoće sakriju. O pojedinim trudnoćama doznajemo iz dijaloga svake trudnice i gospodara. Također je bitna uloga žene koja sve saznaje i prema savjetu hondrčice (vračare) glumi kako umire. Pojavljuje se i pop koji pomaže u pronalaženju rješenja te jednu trudnicu pozove k sebi, dok ostale želi smjestiti na imanje u Stonu. Farsa završava obilnom večerom za sve prisutne što potvrđuje važnost motiva hrane.

6. Dubrovačka galerija likova

U svoje farse Nalješković uvodi likove koji su tipični nositelji dubrovačke svakodnevice. To su najčešće pohotni, nevjerni, manipulativni gospodari, grube i stroge gospodarice, nezasićne, često nemoralne, lakome sluškinje koje su često neodoljive gospodarima. Za farse je specifično to što svaki lik progovara iz svoje perspektive, odnosno govori za sebe. Sve su situacije prilagođene upravo naravima likova.²⁶

U farsama je vidljivo hijerarhijsko gledanje na ljude. Dakle, postavlja se ljestvica od gradskog vijeća, suda, od gospodara prema gospođi, pa su sluškinje prikazane na dnu ljestvice kao podređene. Tu su i kurtizane koje su u još nepogodnijem položaju u društvu. Velikom vijeću pripadaju punoljetni muškarci, a ono je imenovalo ostale organe vlasti kao što je Malo vijeće, Vijeće umoljenih, rektora/kneza i dr. To dokazuje vjerno prikazivanje dubrovačke svakodnevice pošto je Grad glasio kao mjesto sa specifičnom hijerarhijskom ljestvicom i time bio izvoriste sustava sila.²⁷

Nalješković daje publici priliku za razabiranje različitih socioloških položaja u društvu. Ipak, vidljiva je svijest o strogom rasporedu unutar sociološke skupine i nesvjesno se zna zašto su sluškinje ponižavane, iskorištavane, prisiljene gladovanju i sl.²⁸ Gospodari su uglavnom okarakterizirani kao statusna skupina koja vodi računa što drugi misle o njima, a odnose se prema drugima bez mnogo poštovanja. Njihova najveća ljubav nesumnjivo je novac. Dubrovčani 16 st. su često prikazani kao neobrazovani, neki i priglupi, umišljeni, praznovjerni, bezobrazni, preljubnici i s nizom drugih negativnih osobina. Mnoge su nazivali „francavima“²⁹, bolesnima zbog čestih zabranjenih veza, posjeta ljubavnicama i kurtizanama.³⁰ U Nalješkovićevim farsama mnogo je naglasaka na likovima nižeg statusa. U *Komediji petoj* „out side“³¹ likovi, odnosno podčinjene sluškinje započinju farsu. Dakle, ono što je veoma dobro

²⁶ Franičević, Marin: *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1983., 434.

²⁷ Batušić, Nikola: „Nalješkovićeva Komedija peta i francuska farsa“, u: *Narav od fortune : Studije o starohrvatskoj drami i kazalištu*, August Cesarec – Matica hrvatska, Zagreb, 1991., 76-77.

²⁸ Isto, 78-79.

²⁹ Francav = koji ima francusku bolest, sifilis.

³⁰ Römer, Zdenka Janeković: „Pučka krv i plemstvo duha“, u: Dukić, Davor (ur.): *Pučka krv, plemstvo duha: zbornik radova o Nikoli Nalješkoviću*, Disput, Zagreb, 2005., 48.

³¹ Batušić, Nikola: „Nalješkovićeva Komedija peta i francuska farsa“, u: *Narav od fortune : Studije o starohrvatskoj drami i kazalištu*, August Cesarec – Matica hrvatska, Zagreb, 1991. 83.

prikazano, to je da su cijena i ugled usko povezani s materijalnim stanjem i zanimanjem osobe.

7. Bračni život vlastele

Bračni odnos Gospođe i Gospodara jedna je od razrađenijih tema Nalješkovićevih farsa. Njegovi parovi odgovaraju profilu supružnika u Dubrovniku u 16. Stoljeću. Naime, nerijetko su bračni par činili mlada žena i mnogo stariji suprug. Osobito zato što su brakovi bili dogovoreni odlukom roditelja bez pitanja mišljenja mladenaca, a osobito ne djevojaka. Gospodari su većinom starci. Bez obzira na činjenicu da su uglavnom imali mlađe žene, imali su i ljubavnice, najčešće zaposlenice u kući.³² Tako se u prologu *Komedije šeste* navodi:

*Njeki je gospodar imao u gradu budući sijed i star jednu ženu mladu/ i toj mu nije dosti, negli se svud skita.*³³

Gospođa zbog društvenog ugleda, rijetko napušta muža ili ga otjera, već pokušava prikriti mužev grijeh ili ga opravdati. Supružnici se često štite u nevjeri pokušavajući sakriti tamne strane od očiju i ušiju javnosti. To samo pokazuje kako su izvanbračne veze vlastele uvelike prihvaćene u dubrovačkom društvu. Najveći problem izvanbračnih veza su izvanbračna djeca i njihov status kasnije u društvu, njihov odgoj i mnoge nevolje koje prate takvu djecu. Ona su imala veoma nesigurnu budućnost i nepovoljan položaj na društvenoj hijerarhijskoj ljestvici.³⁴ Međutim, unutar kuće prisutne su svađe, prijetnje, ucjene i sve što čini obiteljske nesuglasice i sukobe. Žene strahuju od muža, nastoje obiteljske nesuglasice zadržati daleko od očiju javnosti, srame se i pred samom služinčadi. Ogorčene su saznajući istinu pa to donosi posljedicu vrijeđanja svih u svome prisustvu.³⁵ U *Komediji šestoj* gospođa reagira ovako:

³² Frndić, Nasko: „Prizori iz obiteljskog života u Nalješkovićevim komedijama“, u: *Dani Hvarškoga kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 14, No. 1, travanj 1988. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=152419; Pogledano 26. srpnja 2017.

³³ Bogišić, Rafo: *Pet stoljeća hrvatske književnosti: Nalješković, Benetović, Palmotić - Djela*, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965., 80.

³⁴ Isto, 50.

³⁵ Frndić, Nasko: „Prizori iz obiteljskog života u Nalješkovićevim komedijama“, u: *Dani Hvarškoga kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 14, No. 1, travanj 1988. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=152419; Pogledano 26. srpnja 2017.

*...svuc'te me najbrže, zašto me ovi jed.../neka se prije leže, umrijet ću prije
sjutra, neki me nož reže po srcu unutra.*³⁶

Također su česte prijetnje muževima poput one kada žena kaže da neće s njim spavati u istome krevetu, kao u *Komediji petoj*:

*Gospođa: Bogme ćeš počivat od sada tamo sam*³⁷

*Gospodar: Ah bože hvala ti, a toj ja i želim; mirno ću daj spati, kad te se
odijelim*

*Gospođa: ...s tobom ću ležati, al me neć' ni taknut.*³⁸

Tu je vidljiv prkos i inat gospođe kada joj muž povrijedi ponos. Također je često ženino spominjanje braće, odnosno ona prijeti da će njima sve ispričati, no to je beznačajna prijetnja. U *Komediji petoj* gospođa govori:

*Bogme ću puknuti da braći od prve, kom bude svanuti ne skažem do mrve.*³⁹

Osim problema bračnih nevjera, česte su i uobičajene bračne igre nadmetanja i podbadanja supružnika. Muž predbacuje ženi što joj je sve priuštio.⁴⁰ U *Komediji petoj* Gospodar nabraja:

*Ti imaš sajune, košulje, kolete, rukave, kordune, prstene, frecete... što nijesu
obule do danas vik žene...*⁴¹

8. Sluškinje – Na dnu društvene hijerarhije

Vjerno prikazane u Nalješkovićevim farsama su dubrovačke sluškinje. Koriste se za njih i mnogi drugi nazivi poput *famule*, *serve*, *godišnice*, *godulje*, *spravljenice*, *čupe*, *čupice*, *divljake*, *ogote* itd.⁴² Postoje sitne razlike među njima. Čupe su svježije

³⁶ Bogišić, Rafo: *Pet stoljeća hrvatske književnosti: Nalješković, Benetović, Palmotić - Djela*, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965., 89.

³⁷ Isto, 72.

³⁸ Isto, 73.

³⁹ Isto, 72.

⁴⁰ Frndić, Nasko: „Prizori iz obiteljskog života u Nalješkovićevim komedijama“, u: *Dani Hvarskega kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 14, No. 1, travanj 1988.

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=152419; Pogledano 26. srpnja 2017.

⁴¹ Bogišić, Rafo: *Pet stoljeća hrvatske književnosti: Nalješković, Benetović, Palmotić - Djela*, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965., 73.

⁴² Stojan, Slavica, *Vjerenice i nevjernice*, Zagreb-Dubrovnik: Prometej – Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003., 95.

prispjela služinčad. Često su dolazile u kuću gospodara pune ušiju i prljave, a gospođe su puno ulagale da ih nauče higijeni, što su im kasnije uvijek predbacivale. One su samo dno služinačke hijerarhije. Dodijeljena su im smeđa vunena odijela (raša). Pričale su utišanim glasom.⁴³ *Spravljenice* imaju dvadesetak godina. Rijetko su odlazile natrag na selo odakle su došle, no mogle su se vratiti. Znale su napraviti jednogodišnje ugovore. Otuda naziv *godišnice*. One u Grad dolaze nezaštićene oko svoje desete godine, pa su zato i ranjive. Svjesne su opasnosti ako pobjegnu od gospodara. Služkinjama su zabranjeni izlasci. Osim na propovijed i rijetko u posjet rodbini, djevojke su izlazile iz kuće gospodara samo po poslu.⁴⁴

Imena su iz komedije u komediju često slična jer se upotrebljavaju najčešća dubrovačka imena u ono vrijeme. Zato se i u Nalješkovićevim farsama ponavlja ime sluškinje Maruše, a još su popularna imena Milica, Vesela, Dragna.⁴⁵ Gospodari im često dodjeljuju svoje nadimke i pogrdna imena i to prema poziciji i ulozi. Nadimci ih obilježavaju. o su najčešće metaforični i alegorijski izrazi (*putana, ljepirica, amanca...*).⁴⁶ Sluškinje pripadaju dnu društvene ljestvice. Najveći razlog tome je stereotip kako one rado izazivaju gospodare i trguju svojim tijelom. Kada Nalješković govori o ulozi i položaju godišnice u dubrovačkom društvu primarno misleći na seksualni odnos s gospodarima, „komika sjaji šalom i razbibrigom, ne tragikom“.⁴⁷

Ta vrlo značajna skupina likova u Nalješkovićevim farsama nosi veliki dio radnje obogaćujući svojim dijalozima i monolozima. Saznajemo mnogo o njihovim navikama položaju, odnosu sa gospodarima, o njihovim dobrim i lošim karakteristikama, odnosno njihovoj svakodnevici i sudbini. Ono što je također vjerno prikazano vezano uz njih je njihov naporni posao, no kada gospodari izlaze, njihov veliki predah i opuštanje. No kada moraju, raditi, dok gospođe sebi dopuštaju spavanje do podne, sluškinje se bude cik u zoru.⁴⁸ Starije su sluškinje preuzimale ulogu domaćica, išle u nabavu i druge poslove. One su ispomoć u vođenju kućanstva, ali i često obavljaju najteže kućne poslove kao što je donošenje vode sa

⁴³ Isto, 376.

⁴⁴ Isto, 377.

⁴⁵ Stojan, Slavica: „Izazov dubrovačke svakodnevici Nalinoj fortuni“, u: Dukić, Davor (ur.): *Pučka krv, plemstvo duha: zbornik radova o Nikoli Nalješkoviću*, Disput, Zagreb, 2005., 72.

⁴⁶ Stojan, Slavica: *Vjerenice i nevjernice*, Zagreb-Dubrovnik: Prometej – Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003., 268.

⁴⁷ Isto, 96.

⁴⁸ Stojan, Slavica: „Izazov dubrovačke svakodnevici Nalinoj fortuni“, u: Dukić, Davor (ur.): *Pučka krv, plemstvo duha: zbornik radova o Nikoli Nalješkoviću*, Disput, Zagreb, 2005., 70-71.

izvora, nošenje drva i sl. Zbog toga su izgledale uvijek neuredno i prljavo, okružene neugodnim mirisima. Kosa im je često bila raščupana. Kod obavljanja fizičkih poslova one su pod nadzorom.⁴⁹ Sluškinjice su često prikazane žrtvama gladi, nasilja, vrijeđanja, glasnih pokuda, grubosti gospodara i gospoje, kažnjavanja vlasti i sl. Obilježava ih i njihova nerijetka grubost, drskost, lukavost, ali opet ponekad i naivnost, raspuštenost itd. *Komedija peta* započinje prologom u kojem autor predstavlja dvije *godulje* i gospodare te se ukratko najavljuje radnja:

*Dvije su ostale u kući godulje/ koje su pokrale sočivo i ulje... utoj će s posjeda gospođa iziti/ tu će ih karati i brže početi bit/ one će plakati; pak zatim što će bit/ doći će gospodar, koji će s ulice/ začuti vas taj kar i plač od Milice/ ter će je tješiti; tuj se će gospoja/ na njega srčiti da će bit do boja.*⁵⁰

U prologu se prikazuje status sociološke podređenosti sluškinja i doznajemo tipične navike sluškinja i ono što ih obilježava, a to je sklonost prevari i krađi. Zbog skromnoga života i česte gladi, najčešće su se krale namirnice hrane i pića i to ne samo najoskudnije potrebne za preživjeti. Ipak, uglavnom krađu kako bi preživjele. Kao što stoji u prologu, najčešće se kralo sočivo (leće) i ulje kao što su to činile Maruša i Milica.

Slobodno ponašanje sluškinja stvara poprilične nered u kući gospodara. Ipak su se krađe lako dokazivale, iako su se one trudile dobro sakrivati ukradeno ili su napuštale kuću prije nego su bile otkrivene. Nekada su samo posuđivale novac s namjerom da ga vrate nakon nekog vremena prije negoli itko primijeti. Naravno, znale su biti i neopravdano optužene. Ono na što su najviše žalile, bilo je krajnje siromaštvo i ovisnost o gospodarima, manjak slobode i podređenost drugima. One lukavije znale su štedjeti i lakše preživljavati.⁵¹

Sluškinje su često smatrane uzorom obiteljskog nemorala zbog čestih ljubavnih veza s gospodarima, a i nije bilo strano u slučaju da nisu htjele, njihovo silovanje osim od ostalih mladića i od njihovih gospodara ili su pak često bile ucijenjene i sl. Svaka se sluškinja ističe individualnim razlikama, iako su sve toliko

⁴⁹ Slavica Stojan: *Vjerenice i nevjernice*, Zagreb-Dubrovnik: Prometej – Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003., 100.

⁵⁰ Rafo Bogišić: *Pet stoljeća hrvatske književnosti : Nalješković, Benetović, Palmotić - Djela*, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965., 61.

⁵¹ Slavica Stojan: „Vjerenice i nevjernice“, Zagreb-Dubrovnik: Prometej – Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003., str. 128.

slične jedna drugoj. Sluškinje unutar jedne kuće najčešće su se držale složno zajedno, no svejedno je bilo ljubomornih situacija, spletki i namještanja. Bilo je često međusobno bockanje, podbadaње, izrugivanje, makar je to češće bila prilika između sluškinja različitih gospodara i posebno su učestale bile međusobne prepirke kao i učestalo ogovaranje. U *Komediji petoj* Milica i Maruša pričaju o također sluškinji Petruši ocrtavajući je ružnom i komentiraju kako je dobila što je zaslužila misleći na njeno kažnjavanje. Tako je Maruša rekla:

*U zao čas, gruba je, tko bi k njoj pošao?; Kako je radila; tako t' je, ži mi ti...*⁵²

Teški položaj sluškinja često ih dovodi do želje za bijegom koji je dopušten, no onda moraju vratiti svu poklonjenu odjeću i ostale darove. Unatoč svim problemima, sluškinje itekako znaju nadmudriti svoje gospodare.

Osim sluškinja, postoje i muške sluge iako manje nazočni u komedijama, a u Nalješkovićevim farsama se i ne spominju. Nazivaju se „djetićima“ i karakterizira ih priglupost, ali ponekad i lukavost. Dolaze iz sela i najčešće se neprilagođeno gradu ponašaju. Za farse su manje zanimljiviji jer su pod manjim okom zakona, manje je strogoće prema njima i nisu smatrani toliko nemoralnim koliko sluškinje, iako su i oni skloni krađama.⁵³

Sluškinje su smatrane jednim od najnižeg gradskog sloja pa se prema njima tako i odnosilo. Gospodari, a pogotovo gospodarice skloni su vrijeđanju, omaložavanju, maltretiranju, iskorištavanju pa čak napastovanju sluškinja.⁵⁴ Najčešće ih vrijeđaju i napadaju gospodarice kada postaju svjesne ljubavnih veza svojih muževa i služavki. U *Komediji petoj* gospođa vrijeđa i napada godulje:

*Prikučke smrdeće, jučer ste iz vlaha/ a u vas nije veće ni srama ni straha./ jedva sam od uši mogla vas otrijebit, a sad nam od muži hoćete druge bit.*⁵⁵

Namjera je gospodarica da ih ponize i dokažu im da su općenito nevažne kao žene pa su tako nevažne i gospodarima. Gospođa u *Komediji šestoj* obraća se sluškinji

⁵² Bogišić, Rafo: *Pet stoljeća hrvatske književnosti: Nalješković, Benetović, Palmotić - Djela*, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965., 62.

⁵³ Batušić, Nikola: „Nalješkovićeva Komedija peta i francuska farsa“, u *Narav od fortune : Studije o starohrvatskoj drami i kazalištu*, Augest Cesarec – Matica hrvatska, Zagreb, 1991. 81.

⁵⁴ Stojan, Slavica: *Vjerenice i nevjernice*, Zagreb-Dubrovnik: Prometej – Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003., 24.

⁵⁵ Bogišić, Rafo: *Pet stoljeća hrvatske književnosti: Nalješković, Benetović, Palmotić - Djela*, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965., 66.

*...s jutra ćeš vidjeti s kim si spavala.*⁵⁶

Najčešće psovke i uvrede vezane su uz njihovu seksualnu aktivnost, nemoralne postupke i sl. Najčešće su sluškinje nazivane „kurvinim beštijama“. Često su ih gospodarice vukle za kosu i vršile nasilje nad njima.⁵⁷ Gospođa se u *Komediji šestoj* sluškinji Maruši obraća riječima:

*Sjemo mi daj monđin, ja žu ti, kučko, dat...*⁵⁸

Ne ostaju ni sluškinje dužne gospodaricama. One itekako znaju pokazati svoju drskost i odvažnost iako to nije uvijek njihov najbolji potez. Često ne priznaju svoje greške, razbijene i ukradene stvari i sl., iako ih zbog toga gazdarice vječno kritiziraju, napadaju i kažnjavaju. Za razbijene stvari tako uvijek optužuju mačku, kao i u *Komediji petoj*:

GOSPOĐA: kamo ona plitica? Da si ju razbila

*MARUŠA: Reci joj: s police mačka ju ukide.*⁵⁹

I ovdje sluškinje prigovaraju i prijetе odlaskom, što je vrlo rijetka situacija u dubrovačkim obiteljima jer nasuprot tome često zbog neposluha i nepoštivanja budu protjerane iz kuće. Upravo se u tome očituje uzmak od svakodnevice. Tim nesvakodnevnim prijetnjama sluškinja, Nalješković je htio povećati farsičnost komedije. Tako se Milica obraća Gospođi riječima:

*Nemoj nas psovati, neg počni prvi dan/djevojke iskati, er ćemo i mi stan.*⁶⁰

Nakon drskosti često su bile kažnjavane na različite načine, a jedan od njih je odbijanje od plaće, oduzimanje hrane ili ostavljanje sluškinja na kruhu i vodi što povećava njihovu motivaciju za krađu. Maruša se buni:

*To li ću ja samo o hljebu bit noćas?*⁶¹

⁵⁶ Isto, 83.

⁵⁷ Stojan, Slavica: *Vjerenice i nevjernice*, Zagreb-Dubrovnik: Prometej – Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003., 100.

⁵⁸ Bogišić, Rafo: *Pet stoljeća hrvatske knjevnosti: nalješković, Benetović, Palmotić – Djela*, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965., 78

⁵⁹ Isto, 64.

⁶⁰ Isto, 66.

⁶¹ Isto, 78.

Sluškinjama nije strano ni često s užitkom ogovaranje gospodarice, stvaranjem sočnih tračeva i sl. kao i u *Komediji petoj* kada govore o tome da je i gospođa nevjerna, kao što to aludira Maruša:

*kako ću t' rijet mužu tvoj život sramotan/i didli svagdanje, i s kijem se vagidaš.*⁶²

Odnos gospodara prema sluškinjama uvjerljivo je prikazan i u *Komediji šestoj* gdje su u središtu radnje tri trudnice s gospodarom. Saznanje gospodarice o višestrukoj muževnoj nevjeri sa služavkom (godišnicom), tovjernaricom (prodavačicom vina) i babom (dojiljom) upravo čini djelo bliskom lakrdiji. „Ako je laktacija koja u pravilu sprečava trudnoću pristupna kod žene, činjenica da uz to zatrudni čini situaciju iznenađujućom, krajnje nemogućom, a to je upravo ono što komediju čini farsom. Tovjernarica u ovoj komediji nije prikazana na radnom mjestu, već dolazi u gospodarev dom predavati dnevni utržak.“⁶³ Ono što u toj komediji naglašava komičnost je upravo nastojanje da se sve trudnoće sakriju od javnosti. Zanimljive i komične su i metafore za trudnoću.⁶⁴ Međutim, trudnoće sluškinja s gospodarima bile su u arhivima vrlo česte, pa je Nalješković za svoju farsu iskoristio svakodnevni motiv. Do trudnoća je najčešće došlo u kući gospodara. Često su gospodari da bi pristale na spolni odnos obećavali udaju, no ne samo gospodari već su se i ostali mladići tako ponašali, kako prema sluškinjama, tako i prema ostalim ženama. Kada nisu uspjeli, upotrijebili su silu. Međutim, djevojke su često pristajale na ljubavnu vezu s gospodarima zbog njihove velikodušnosti (darivanja poklona, hrane, odjeće i dr.). Gospodari i sluškinje vodili su i mnoge komične farsične razgovore poput onih o modi:

Djevojke još sada sajune nose/ a lijepo zaglade i u prodio kose.

Sluškinje su morale biti vrlo odvažne da bi odbile gospodara. Rijetko su imale iluziju o braku, više su voljele trenutni užitak. Posljedice toga su javno sramoćenje i već spomenuta nelegalna trudnoća i naravno podsmijeh svih građana. Ishod tih nedopuštenih veza je većinom isti, a nerijetko su sluškinje izbačene iz kuće. Nasrtaji vlastelina na sluškinje ostaju nekažnjeni i smatraju se čak hrabrim podvizima.

⁶² Isto, 79.

⁶³ Stojan, Slavica: „Izazov dubrovačke svakodnevice Nalinoj fortuni“, u: Dukić, Davor (ur.): *Pučka krv, plemstvo duha: zbornik radova o Nikoli Nalješkoviću*, Disput, Zagreb, 2005., 69-70.

⁶⁴ Pavličić, Pavao: „Farsine farse farsa“ u: *Petnaest riječi: rasprave o hrvatskoj književnosti*, Hrvatska sveučilišna naklada, 2011., 63.

Općenito se muškarcima grijeh puno lakše praštao. Odnos sa sluškinjama gotovo je i tolerirala i sama obitelj jer se društvo polako počelo i navikavati na to. Iskorištavanje sluškinja više je manje bilo prihvatljivo. Bolje rečeno, „krivima su se smatrale samo sluškinje, a gospodari oni koji nisu mogli odoljeti.“⁶⁵

Kao što je spomenuto, elementi farse prepoznaju se upravo u odnosu gospodar-gospođa-sluškinja. „U *Komediji petoj* gospodar se u dosluhu sa Marušom pred ženom ljuti na nju, dok je istovremeno i ljubi, a to je upravo ono što čini djelo farsom.“⁶⁶

9. Položaj žena

Kada se općenito govori o dubrovačkim ženama u 16.st., kao što mnogi arhivi i djela dokazuju, ustanovljuje se kako su žene imale i više nego nesavršen položaj u društvu. Napredak se događa stoljećima i vidljiv je i djelima, međutim većina žena u renesansnim djelima je podređeno i iskorištavano, ali i osuđivano. Žene vlastelinke su do udaje zatvorene u kući. Nisu imale naviku raditi niti im se to dopuštalo. Udavale su se od 16. do 18. godine. U prosjeku su rađale svake druge godine. Udavale su se čestite, a one koje nisu bile na dobrom glasu unaprijed su otpisane Tjelesna čistoća bilo je mjerilo poštenja. Jednom izgubljena čast, a s njome i ugled u društvu u kojem je djevojka živjela, više se ničim nije moglo povratiti.⁶⁷

U ono doba obrazovanje su žene postizalo veoma teško. Dunja Fališevac zaključuje: „Realistički i dokumentaristički, položaj žena u renesansnome Dubrovniku kao položaj posve obespravljenih bića“.⁶⁸ Žene su živjele u vječitj opasnosti da je se ne prozove zlom ženom. Do toga je moglo doći ako je viđena u razgovoru s vlastelinom, ako joj netko ulazi u kuću kada je sama, ako stoji na prozoru i priča s prolaznicima, ako izlazi bez dopuštenja itd.

Osim sluškinja koje su činile trećinu dubrovačkog stanovništva, niz je drugih ženskih zanimanja. Žene su pretežno bile namijenjene za život iza zatvorenih vrata

⁶⁵ Isto, 112-113.

⁶⁶ Franičević, Marin: *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1983., 433.

⁶⁷ Stojan, Slavica: *Vjerenice i nevjernice*, Zagreb-Dubrovnik: Prometej – Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003., 21.

⁶⁸ Fališevac, Dunja: *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad : studije o dubrovačkoj književnoj kulturi*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2007., 27.

kuće i brigu za kućanstvo. One same ništa nisu imale u svome vlasništvu. Njihova životna zadaća bila je biti vjerna žena, korisno služiti mužu, dopadati se muškarcu, rađati i odgajati djecu, njegovati obitelj, liječiti te biti podređena muškom rodu. Obilježava ih sve čežnja za nedostižnim, za slobodom izbora. Sklone su grijehu i proklinjanju svoga položaja i zato često pronalaze spas, odnosno utjehu u plaču. Ali bilo je mnogo manje i više ženskih cijenjenih poslova zbog potražnje zarade. Stare djevojke iz puka znale su samostalno raditi osim kao spomenute sluškinje, i kao tovjernerice (prodavačice vina), pekarice, voćarice, pralje, zeljarice, leđarice, prodavačice kruha, mljekarice, pečarice, itd. Pekarice su često tijesto mijesile tijesto na otvorenom. Važne su bile tržnice na kojima se sve prodavalo.⁶⁹ Baviti se javnim poslom za žene je bilo riskiranje da ju se prozove kako je posao krinka za prodavanje vlastita tijela ili da je pak svodilja. Također su često spomenute babice (dojilje), a lik jedne takve spominje se u *Komediji šestoj* koja također ostaje trudna s gospodarom. One su također najčešće tipizirane kao nečasne i nisu na dobrome glasu.⁷⁰ Znale su pokrasti gazde i kao što je Nalješković prikazao, imati ljubavne veze s gospodarima.

10. „Zle žene“

Žene su se nepisanim pravilima dijelile na dobre i zle žene. Jedne od zlih žena su i one kojima se smatralo vješticama, kućnim vidaricama i sličnim nazivima. Nerijetko su žene proglašavali vještice čak i čistim nagađanjem bez dokaza i indicija. Postojalo je mnogo kleveta o vještičarenju. Takve su žene popraćene ismijavanjem, porugom, vrijeđanjem i sl. Međutim, naravno da zle žene ne moraju nužno biti zle.

Nalješković je dao naziv *hondrčica*, a taj bi naziv označivao vrstu vračara, odnosno travarke.⁷¹ To pokazuje koliko su one u renesansnom Dubrovniku imale veliku ulogu. Ono što u današnje doba znači hitna pomoć, to je u ono vrijeme bila vračarica, odnosno hondrčica. Ona daje prehrambene savjete, savjetuje vezano uz psihološke probleme i u mnogo slučajeva se najčešće žene odluče njima obratiti da bi dobile određeni savjet, da bi ih iste pregledale. One su bile tu za pomoći nemoćnima, da liječe manje rane. Spremale su razne napitke i lijekove. Motiv

⁶⁹ Isto, 47.

⁷⁰ Isto, 138.

⁷¹ Franičević, Marin: *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1983., 434.

vračare odnosno pojavljuje se i u Nalješkovićevim farsama. U *Komediji šestoj* Hondrića savjetuje ženu da glumi kako umire:

*Prostri se ovakoj, neka te opipam/ako mi što reku, ja se ću zakleti da nećeš
moć vijeku do sutra živjeti.*⁷²

11. Noćni život Dubrovnika

Među zlim su ženama smatrane i dubrovačke kurtizane (prostitutke) koje su bile glavno obilježje, a i najveći povod noćnog života Dubrovnika. Međutim, za razliku od *Komedije sedme* u farsama nije korišten motiv noćnog života. Ulogu u noćnom životu osim kurtizana imale su i podrumarice, krčmarice ili tovjernice. Česte posjete imale su tovrjerne gdje se prodavalo i točilo vino, podrumi te tradicionalne krčme. Na takvim su se mjestima sastajale takozvane kumpanije, odnosno muški svijet, društvo mladića istoga sloja koji su voljeli noćne sastanke i kasne lude provode. Sve spomenute mogle su biti i žrtve osvete ljubomornih žena čiji su muževi posjećivali takva mjesta. Predrasude prema njima bile su da opis njihovog radnog posla nije samo prodavati vino, već i svoje tijelo. Tovjernarice su također odlazile prodavati vino u kuće gospodara pa su često bile i ljubavnice mnogih gospodara, kao jedna od trudnica u *Komediji šestoj*.⁷³ Njen karakter i navike najbolje opisuje ovakav odgovor gospođi:

*Dobro bo sam pila i bolje jela kruh/ bez muž uživam; koga se što bojim?*⁷⁴

12. Odnos prema crkvi

Nalješković nije zanemario i važnost kršćanstva i Crkve. Zapravo, donosi raskrinkavanje dubrovačkog svećenstva i prikazuje njihovu dozu pohotnosti. Mogu se razaznati i proturječja, u tome što Nalješković prikazuje nemoralni život građana koji Crkva ne podržava, a s druge strane uvodi likove koji pokazuju kako se u ono doba i

⁷² Bogišić, Rafo: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*: Nalješković, Benetović, Palmotić - Djela, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965., 90.

⁷³ Stojan, Slavica: *Vjerenice i nevjernice*, Zagreb-Dubrovnik: Prometej – Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003., 140.

⁷⁴ Bogišić, Rafo: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*: Nalješković, Benetović, Palmotić - Djela, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965., 88.

mirno prihvaćalo grješno ponašanje i čak pomoglo gospodarima u prikrivanju toga⁷⁵ Ističe se kako je Crkva u ono vrijeme prešutno tolerirala kršenje bračnih zavjeta. To pokazuje svećenikovo zataškavanje, šutnja, pomoć pri prikrivanju grijeha i trudnih godišnjica i sl. Dakle, blud dolazi u sukob s kršćanskim moralom i upravo to Nalješković naglašava.

Upravo u *Komediju šestu* Nalješković uvodi lik popa, odnosno svećenika koji također ima veliku ulogu u odvijanju radnje te potvrđuje farsičnost. Prvi put nailazimo na takvog lika, još k tomu i kao donositelja raspleta. Pop svojim pojavljivanjem na sceni pridonosi stvaranju tragikomične i humorne situacije. Osobito je komičnim, a u ono vrijeme čestim, autor prikazao činjenicu da je pop pronašao rješenje za zbrinjavanje trudnica. Ipak, on samo prividno sređuje situaciju.⁷⁶ Kako Pavličić kaže, „trudnice će biti nekako zbrinute, gospođa će se umiriti, ali je lako moguće da će taj mir trajati onoliko koliko traje večera od koje opet prave koristi ima samo Pop, jer se neočekivano najeo na tuđi račun.“⁷⁷

*Pop: Tuj babu opravi i tovjernaricu, a u mene stavi ovu godišnicu; moći ćeš k njoj vazda doć svaki dan dvaš i triš.*⁷⁸

Prema običaju, dolazi se do rješenja da se djevojke pošalje u nezdravi Ston, a jednu je od njih odlučio i primiti k sebi. Tu se dovodi u pitanje njegov moral jer se može primijetiti i razuzdanost primanjem godišnjice kod sebe. Također prema završetku s prizorom skupe večere na kojoj pop ostaje, može se primijetiti i njegova lakomost za hranom i užitak nešto dobro i besplatno pojesti. Ono što najviše pridonosi žanru farse upravo je popovo farsično istjerivanje nečastivoga gdje prikazuje njegovu sigurnost o gospođinoj opsjednutosti vragom.⁷⁹ Pop se obraća Gospođi:

*...ima li spirita? Jeda li vačela?/Izljezi iz nje ti, bogme te zaklinam.*⁸⁰

⁷⁵ M. Tatarin, S. P. Novak: *Leksikon Marina Držića*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2009., natuknica „Farsa“, <http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/farsa/>; Pogledano 7. kolovoza 2017.

⁷⁶ Marin Franičević: *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1983., 434.

⁷⁷ Pavao Pavličić: „Farsine farse farsa“ u *Petnaest riječi: rasprave o hrvatskoj književnosti*, Hrvatska sveučilišna naklada, 2011., 67.

⁷⁸ Rafo Bogišić: „Pet stoljeća hrvatske književnosti“: Nalješković, Benetović, Palmotić - Djela“, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965., 94.

⁷⁹ Frndić. Nasko: „Prizori iz obiteljskog života u Nalješkovićevim komedijama“, u: *Dani Hvarškoga kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 14, No. 1, travanj 1988. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=152419; Pogledano 26. srpnja 2017.

⁸⁰ Bogišić, Rafo: *Pet stoljeća hrvatske književnosti: Nalješković, Benetović, Palmotić - Djela*, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965., 92.

13. Zakonodavstvo i „stup srama“

Dubrovačku svakodnevnicu čine i zakoni dubrovačkog Statuta te predviđene kazne za kršenje moralnih i građanskih pravila. Publika ima priliku predočiti si sliku okrutnog zakonodavstva, osobito prema ženama. Namjena Statuta je za određeni moralni grijeh odrediti način kažnjavanja i javnog sramoćenja. Prema dubrovačkom Statutu postoje devet vrsti kazni. Uvjetno rečeno najblažima se mogu smatrati izgon iz Dubrovnika, gubljenje državljanstva, novčane kazne i ostalo nenasilno. Osim ostalih tu su i smrtne kazne poput vješanja, odsijecanja glava, spaljivanja itd. Kažnjenici mogu biti i pritvoreni u zatvor. Postoje i djelomične nasilne kazne poput sramnog pečata (užareno željezo na čelo), odsijecanja ruka, nogu, nosa, vađenje jednog ili oba oka, rezanje ušnih školjki, ophodnja na magarcu i izlazak na stupu srama i sl. Naime, kazne su znale biti veoma okrutne i nemilosrdne.⁸¹

Najčešće su se kazne vršile javno na trgu, odnosno bilo je javno izlaganje okrivljenika na Orlandovom stupu, dubrovačkom stupu srama. To je stup s kipom Orlanda (Rolanda) koji je bio paladin Karla Velikoga. Postavljen je u samome središtu Dubrovnika na glavnom trgu od 1419., simbol je Dubrovnika i dubrovačke slobode unatoč tome što je nekada bilo mjesto kažnjavanja i sramoćenja. Zbog toga je i nazvan stupom srama, upravo zbog kažnjavanja, ranjavanja i osuđivanja pokraj njega.⁸² Taj običaj okrutnih kažnjavanja odavao je stravične slike Grada. Vrste kažnjavanja navode se i u Nalješkovićevoj *Komediji petoj*. Između ostalog, djevojke su kažnjavane u slučaju dovođenja stranih osoba u kuće gospodara. Za taj prekršaj bila je predviđena kazna žigosanja ili šibanje tijela.⁸³ U razgovoru Milice i Maruše doznajemo kako je zbog puštanja muškaraca u kuću bičevana na stupu srama sluškinja Petruša te možemo razaznati i njihov strah od kazne jer ni one nisu nedužne po tom pitanju. No za razliku od Petruše, one imaju ljubavnu vezu s gospodarom. Razgovor između Milice i Maruše izgleda ovako:

⁸¹ Batušić, Nikola: „Nalješkovićeve Komedije peta i francuska farsa“, u: *Narav od fortune : Studije o starohrvatskoj drami i kazalištu*, August Cesarec – Matica hrvatska, Zagreb, 1991., 82-83.

⁸² Rapacka, Joana: *Leksikon hrvatskih tradicija*, MH, Zagreb, 2002., 135.

⁸³ Frndić, Nasko: „Prizori iz obiteljskog života u Nalješkovićevim komedijama“, u: *Dani Hvarškoga kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 14, No. 1, travanj 1988. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=152419; Pogledano 26. srpnja 2017.

*Vidjeh na kari Petrušu nebogu/Ah Mile rasuta, da li je žigana?/Ne, nego vrh skuta ištom bi frustrana.*⁸⁴

Slavica Stojan slikovito opisuje životne situacije optuženih: „Na magarcu sprovodili one optužene za nemoral ili krađu, izlagali na stupu srama bičevali ili po goljoj stražnjici, užareni žig srama utiskivali im na čelo“.⁸⁵

13. Motiv hrane

Motiv hrane je najčešće vezan uz motiv gladi koja je značajna tematska sila u Nalješkovićevim farsama. Hrana stvara nemir kod likova. U *Komediji petoj* Maruša i Milica govore kako će njima biti čak i bolje kada ostanu same u kući nego njihovim gospodarima koji su išli na gozbu kod susjeda. Prema Nalješkoviću, onaj tko posjeduje hranu, posjeduje moć. Također sama Maruša govori:

*Ma zlje t' bih ja stala i bila prem luda/da peču ukrala ne budem od gruda/a ima i cvare onamo pod skalom/veće po bokare pripitomljene s salom/bolju ja večeru imati neg ti dvaš...*⁸⁶

Glad je zapravo nekakva inicijalna iskra za početni i završni prizor farsi.⁸⁷ Upravo je hrana česti razlog svađa između godišnica međusobno, ponajviše između godišnica i gospodara, a najčešće između godišnica i gospođa. Kao što i Slavica Stojan ističe „Glad je bio stalni pratilac života dubrovačkih sluškinja“⁸⁸ Gospodarice su također nekažnjivo izglednjivale sluškinje kada su ih htjele kazniti što je povećavalo motivaciju za krađom.

Kao što je motiv hrane često u djelima vezan uz glad sluškinja i njihovu krađu namirnica, o hrani u Dubrovniku u 16.st se mnogo pisalo pa je zauzela i svoje mjesto u Nalješkovićevim farsama. Nalješković daje predodžbu o tome što se jelo u ono vrijeme, što je sadržavala bogata trpeza i kako su izgledale skuplje večere, a kakve

⁸⁴ Bogišić, Rafo: *Pet stoljeća hrvatske književnosti: Nalješković, Benetović, Palmotić - Djela*, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965., 62.

⁸⁵ Stojan, Slavica: *Vjerenice i nevjernice*, Zagreb-Dubrovnik: Prometej – Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003., 13.

⁸⁶ Batušić, Nikola: „Nalješkovićeva Komedija peta i francuska farsa“, u: *Narav od fortune : Studije o starohrvatskoj drami i kazalištu*, Augest Cesarec – Matica hrvatska, Zagreb, 1991., 79.

⁸⁷ Isto, 87.

⁸⁸ Stojan, Slavica: *Vjerenice i nevjernice*, Zagreb-Dubrovnik: Prometej – Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003., 132.

su bile hranidbene navike sluga i sluškinja.⁸⁹ U *Komediji šesto*j umetnuti su razgovori o „fritalji“ i „paneti“ kao tradicionalnim dubrovačkim jelima kao i o „pečenom pleću“ i „bokarici od osam kutal“. To je vezano uz baštinu u Gružu, Župi, Stonu i Rijeci dubrovačkoj.⁹⁰ Hrana je prema Nikoli Batušiću „farsesko topičko uporište“. Spominju se mnoga tradicionalna jela i začini kao što su leća, slanetak, mast. Također se ističe pokladni specijalitet fritule koje su smatrane simbolom gole egzistencije, odnosno čine simbolički karnevalski krug upravo namjerom građana u doba karnevala prejesti se fritulama. Sluškinje često maštaju o hrani, pogotovo o uštipcima ispečenim na masti i također se daje i nagovještaj o prekomjernim uživanjima u pokladnim uštipcima. Služe svojim gospodarima upravo za odjeću i hranu.⁹¹ To vidimo u Gospođinim riječima u *Komediji petoj*:

*Pitaj te godulje, najliše tuj veću, za muku, za ulje, za ječam, za leću...*⁹²

14. Jezik staroga Dubrovnika

Dubrovačku svakodnevicu najbolje opisuje i jezik u Dubrovniku u 16.st koji se koristi i u renesansnim djelima dubrovačkih pisaca. Narodni jezik nije normiran, koriste se mnogi zavičajni idiomi. Kod Nalješkovića prevladava štokavski književni jezik sa mnogim pjesničkim čakavizama (*vazimati, gospoje, zač*). Također se koriste mnogi raguzeizmi, odnosno dubrovačke jezične značajke, a to su: *dz (dzora)*, pojednostavnjenje (*daž, plaš*), *vi* umjesto *vam*, itd. Također mnogo je drugih izraza za mnoge riječi: *notar* (pisar), *kordun* (uza). Također koristi mnogo riječi tipičnih za dubrovačko područje, a mnoge dolaze od talijanskog ili latinskog jezika kao što su *peča* (krpa, komad), *fereža* (ogrtač), *febra* (temperatura), *sajun* (komad odijela od saje, lake tkanine), *kolet* (ogrlica, ovratnik), *frecet* (vrsta ženskog nakita), *pantufa* (papuča). Također se koriste i rime hrvatskih i talijanskih riječi koje čine primjetan efekt.⁹³

⁸⁹ Kapetanović, Amir: *Nikola Nalješković: Književna djela*, MH, Zagreb, 2005., 33.

⁹⁰ Franičević, Marin: *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1983., 434.

⁹¹ Batušić, Nikola: „Nalješkovićeva Komedija peta i francuska farsa“, u: *Narav od fortune : Studije o starohrvatskoj dram i kazalištu*, August Cesarec – Matica hrvatska, Zagreb, 1991., 80-81.

⁹² Bogišić, Rafo: *Pet stoljeća hrvatske književnosti: Nalješković, Benetović, Palmotić - Djela*, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965., 68.

⁹³ Goldstein, Slavko: *Od renesanse do prosvjetiteljstva, Povijest hrvatske književnosti*, knj. 3, Liber: Mladost, Zagreb, 1974., 15.

Koristi se mnogo talijanizama iz dubrovačkog zaleđa zbog tadašnjeg talijanskog jezika kao službenog, primjerice na sudu, no ima i ponešto latinizma. Latinizmi, ali i sam latinski jezik koristi se najčešće u molitvama koje su također važne za scenu. Korištenje talijanskog i latinskog jezika također pridonosi komici. U govorima i dijalozima likova dolazi do miješanja različitih talijanskih i hrvatskih, točnije dubrovačkih dijalekata. Dakle, specifičan je bilingvizam koji je obilježje više građanskog izraza.⁹⁴

Primjerice u *Komediji petoj* gospodar se gospođi obraća s riječima:

*...Al corpo del brio, kako si mahnita/ Nijesam te još bio zato si srdita.*⁹⁵

Situacija i jezik su grubi, ako ne i prostački. U farsama je prepoznatljiva takozvana *makaronština*, odnosno korištenje mnogo vulgarizama, vrlo vulgarnih svađa, brbljarija, oštih uvreda, kao i mnogo raznolikih hrvatsko-talijanskih psovki, pogrdnih riječi, nedoličnih riječi specifične za provinciju i sl. što čini uvjerljivijim prikazom stvarnosti.⁹⁶ Slavica Stojan definira psovku: „Psovka kao govorni čin ritmizirana je i stilski efektan forma često korištena u svakodnevnom životu“.⁹⁷ Jedne od tih vulgarnih uvreda kojima se gospodarice/gospodari obraćaju sluškinjama su *deserta putano, kurvine deserte, prikučke smrdeće, bestie da niente...* Mnogo je okrutnih prijetnji i kletvi koje izražavaju mržnju u ljudima. U *Komediji petoj* nalazimo sljedeće:

*Zlo t' jutro.*⁹⁸;

*Pod' s vragom.*⁹⁹;

*...činit ću da udariš glavom za to u mir.*¹⁰⁰;

*Ah proklet oni čas kad dođoh u tvoj stan.*¹⁰¹;

*Uzeo vrag žene i tko ih još sluša.*¹⁰²

⁹⁴ Pavličić, Pavao: „Farsine farse farsa“, u: *Petnaest riječi: rasprave o hrvatskoj književnosti*, Hrvatska sveučilišna naklada, 2011., 67.

⁹⁵ Isto, 68.

⁹⁶ Ježić, Slavko: *Hrvatska književnost od početaka do danas : 1100. – 1941.*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993. 92.

⁹⁷ Stojan, Slavica: *Vjerenice i nevjernice*, Zagreb-Dubrovnik: Prometej – Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003., 379.

⁹⁸ Bogišić, Rafo: *Pet stoljeća hrvatske književnosti: Nalješković, Benetović, Palmotić - Djela*, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965., 63.

⁹⁹ Isto, 71.

¹⁰⁰ Isto, 72.

¹⁰¹ Isto, 73.

A u *Komediji šestoj*:

*Hodi ve tja s vragom...*¹⁰³;

*Uzeo vrag vaš stranj/ Sramotna hodila.*¹⁰⁴

Prepoznaju se i govori određenih klasa, kao na primjer govor sluškinja i tu Nalješković također naglašava klasne razlike. Govor pučkih žena je tragikomičan. Autor dokazuje i ljubav prema narodnom jeziku umetnuvši u *Komediju petu* narodnu pjesmu koju recitira Milica.¹⁰⁵ Pjesma kreće:

*Poručila Vidosava po pristavu do Gojsava: dođi Gojo moj brajene, u zabrđe sam do mene...*¹⁰⁶

¹⁰² Isto, 75.

¹⁰³ Isto, 85.

¹⁰⁴ Isto, 88.

¹⁰⁵ Rafolt, Leo: „Ludičko i političko u 'komedijama' Nikole Nalješkovića“, u: Dukić, Davor (ur.): *Pučka krv, plemstvo duha: zbornik radova o Nikoli Nalješkoviću*, Disput, Zagreb, 2005., 220.

¹⁰⁶ Bogišić, Rafo: *Pet stoljeća hrvatske književnosti: Nalješković, Benetović, Palmotić - Djela*, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965., 62.

15. Zaključak

Nalješkovićevo prikazivanje dubrovačke stvarnosti donosi realnost, objektivnost i slikovitost. Ono što ga izdvaja od ostalih je činjenica da je razotkrio mane svih društvenih skupina te pravednost u prikazivanju tamnih strana gospodara i podređenih. Mnogi ga cijene i smatraju njegovu komediografiju kvalitetnom i veoma značajnom za renesansni teatar. Tako i Rafo Bogišić razmišlja: „Bez njega bi i dubrovačka i hrvatska renesansa bila znatno siromašnija“.¹⁰⁷

Nikola Nalješković ušao je u najintimniju sferu čovjekova života, u obiteljski dom, u sobu bračnoga para, u postelju ljubavnika. Namjera mu je bila predočiti razne odnose unutar jedne klasne skupine i između pripadnika različitih društvenih skupina. Posvetio je pažnju izvanbračnim i zabranjenim vezama, nevjeri, javnom ogovaranju, skandalima itd. Također je uspješno publici prikazao nepovoljan položaj žena u društvu. Ipak, mnogo je koristio likove žena i obratio im veliku pozornost u svojim djelima nastojeći da publika suosjeća s njima, ali i otvoreno progovara o stereotipima. Pokazuje poštovanje prema gospodarima, no realno objašnjava razlike između niže i više sfere društvenog života. Najviše je pažnje posvetio bračnom vlastelinskom paru i sluškinjama te njihovom međusobnom odnosu, a također nije zanemario utjecaj dubrovačkog Statuta koji je donosio odluke osuđivanja i kažnjavanja, osobito za žene ukoliko su počinile nemoralan grijeh. Tu se spominje dubrovačka znamenitost, Orlandov stup ili „stup srama“. Kao što Slavica Stojan primjećuje: „Osobne drame dubrovačkih sluškinja, koje se otkrivaju u zapisima sudske pisarnice, često se na nevjerojatan način podudaraju s njihovim sudbinama na koje nailazimo u literaturi“.¹⁰⁸

Htio je prikazati svaki aspekt dubrovačkoga života. Primjerice, daje vjeran prikaz što se jelo i pilo u ono vrijeme te što je pojedinim građanima značila hrana. „Ono što potvrđuje kako je Nalješković slikovito opisao svakodnevicu dokazuju mnogi besramni dijalozi, bludne slike, grijesi građana, nepristojnost i neuljepšana realnost koju je farsama Nalješković donio publici“.¹⁰⁹ Kako napominje Zdenka Janeković

¹⁰⁷ Isto, 8.

¹⁰⁸ Stojan, Slavica: *Vjerenice i nevjernice*, Zagreb-Dubrovnik: Prometej – Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003., 135.

¹⁰⁹ Isto, 205.

Römer, „osobito su komedije prave male povijesne ključanice kroz koje možemo viriti u dubrovačke kuće i malo prislušivati što se ondje događa“.¹¹⁰

Svojim prikazima Dubrovčana uspio je u svome naumu: želio je nasmijati publiku. I zato ćemo se, na kraju, poslužiti riječima Slobodana Prosperova Novaka: „Jasno je da je Nalješković prije svega želio da se ljudi za vrijeme izvođenja njegovih komedija zabave, pa uostalom on je to i sam rekao u prolozima, u kojima je svakako najviše upotrebljavana riječ 'smih'“.¹¹¹

¹¹⁰ Römer, Zdenka Janeković: „Pučka krv i plemstvo duha“, u: Dukić, Davor (ur.): *Pučka krv, plemstvo duha: zbornik radova o Nikoli Nalješkoviću*, Disput, Zagreb, 2005., 47.

¹¹¹ Novak, Slobodan Prosperov: *Teatar u Dubrovniku prije Marina Držića*, Čakavski sabor, Split, 1997., 124.

16. Sažetak

Ovim će se radom analizirati farse Nikola Nalješkovića, *Komedija peta* i *Komedija šesta* te time nastojati rekonstruirati dubrovačka svakodnevica. U uvodnim poglavljima dani su biografski podaci autora i objašnjeni osobitosti farsa. U nastavku se rada donose detalji kroz konkretne primjere koji prikazuju život i običaje Dubrovčana u 16. stoljeću. U središtu je radnje dubrovačka obitelj. Važno je napomenuti kako Nalješković prikazuje likove različitih društvenih slojeva i njihove međusobne odnose bez imalo uljepšavanja stvarnosti.

Ključne riječi: Nikola Nalješković, renesansa, farsa, dubrovačka svakodnevica

17. Summary

This work will analyze the farces of Nikola Nalješković, *The Fifth Comedy* and *The Sixth Comedy* thus attempting to reconstruct Dubrovnik's everyday life. In the introductory chapters there are the biographical data of the author and the characteristics of the farce. In continuation are the details through the concrete examples of life and customs of people in Dubrovnik during the 16th century. In the center of action is the Dubrovnik's family. It is important to note that Nalješković shows the characters of different social classes and their mutual relations without any embellishment of reality.

Key words: Nikola Nalješković, the Renaissance, the farce, Dubrovnik's everyday life

18. Literatura

Batušić, Nikola, „Nalješkovićeve Komedija peta i francuska farsa“, u: *Narav od fortune : Studije o starohrvatskoj drami i kazalištu*, August Cesarec – Matica hrvatska, Zagreb, 1991.

Batušić, Nikola, *Uvod u teatrologiju*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1991.

Bogišić, Rafo, *Književne rasprave i eseji*, Čakavski sabor, Split, 1979.

Bogišić, Rafo, *Pet stoljeća hrvatske književnosti: Nalješković, Benetović, Palmotić - Djela*, knj. 9, Zora i MH, Zagreb, 1965.

Dukić, Davor (ur.), *Pučka krv, plemstvo duha: zbornik radova o Nikoli Nalješkoviću*, Disput, Zagreb, 2005.

Fališevac, Dunja, *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad : studije o dubrovačkoj književnoj kulturi*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2007.

Frangeš, Ivo, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb; Cankarjeva založba, Ljubljana, 1987.

Franičević, Marin, *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1983.

Goldstein, Slavko, *Od renesanse do prosvjetiteljstva – Povijest hrvatske književnosti*, knj. 3., Liber: Mladost, Zagreb, 1974.

Ježić, Slavko, *Hrvatska književnost od početaka do danas : 1100. – 1941.*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993.

Kapetanović, Amir, *Nikola Nalješković: Književna djela*, MH, Zagreb, 2005.

Novak, Slobodan Prosperov, *Teatar u Dubrovniku prije Marina Držića*, Čakavski sabor, Split, 1997.

Pavličić, Pavao, „Farsine farse farsa“ u: *Petnaest riječi: rasprave o hrvatskoj književnosti*, Hrvatska sveučilišna naklada, 2011.

Rapacka, Joana, *Leksikon hrvatskih tradicija*, MH, Zagreb, 2002.

Stojan, Slavica, *Vjerenice i nevjernice*, Zagreb-Dubrovnik: Prometej – Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2003.

Švelec, Franjo, „Farse Nikole Nalješkovića“ u: *Iz naše književne prošlosti (studije iz starije hrvatske književnosti)*, Književni krug, Split, 1990.

Internetski izvori

„Farsa“, *Leksikon Marina Držića*

<http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/farsa/>; Pogledano 7. kolovoza 2017.

Frndić, Nasko, „Prizori iz obiteljskog života u Nalješkovićevim komedijama“, u: *Dani Hvarškoga kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 14, No.1, travanj 1988.

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=152419; Pogledano 26. srpnja 2017.

Mrdeža Antonina, Divna, „Scenski kontekst 'komedija' Nikole Nalješkovića“, *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol. 1, No. 1, siječanj 2006.
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=26360; Pogledano 25. srpnja 2017.

„Nikola Nalješković“, *Enciklopedija Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*

URL: <http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42856>; Pogledano 7. kolovoza 2017.

„Renesansa“, *Leksikon Marina Držića*

<http://leksikon.muzej-marindrzic.eu/renesansa/>, Pogledano 7. kolovoza 2017.

Švelec, Franjo, „Hrvatska renesansna drama“, u: *Dani Hvarškoga kazališta : Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 3, No. 1, travanj 1976.
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=148693; Pogledano 1. kolovoza 2017.